

QLOBAL İQLİM DƏYİŞİKLİKLƏRİNİN ŞUŞA RAYONUNA TƏSİRİNİN AZALDILMASI ÜÇÜN ZARISLI ÇAYININ SU EHTİYATINDAN İSTİFADƏ

Əhməd Məmmədov, Elşad Cavadzadə, Arzuman Bayramov

"HIDROLOQ" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti, arzuman.b@hidroloq.az

Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilən Şuşada bu gün şəhərin əsl tarixi simasının bərpaı yönündə nəhəng layihələr gerçəkləşdirilir. Qısa müddətdə Şuşanın Baş planı hazırlanmış və geniş quruculuq işlərinə başlanılmışdır. Şəhərin yeni Baş planına uyğun olaraq, içməli və tullantı su şəbəkələri yenidən qurulmaqla içməli və tullantı sutəmizləyici qurğular inşa ediləcəkdir.

Şuşa şəhərinin yeni hazırlanmış Baş planına əsasən, 2040-cı ildə şəhərdə 25 min nəfərə qədər əhalinin yaşayacağı planlaşdırılır. Yay aylarında şəhərdə yaşayacaq bu qədər əhalinin dayanıqlı su təminatının aparılması üçün 85-90 l/san sərfində suya ehtiyac olacaqdır. Mövcud su mənbələri buna imkan vermir. Yay aylarında hər iki mənbədən birlikdə şəhərə 10-15 l/san sərfində su vermək mümkündür. Şəhərin etibarlı və dayanıqlı su mənbəyinin yaradılması günün vacib məsələlərindən biri hesab olunur.

Hazırda Şuşa şəhəri Kiçik Kirs və Zarıslı suqəbuledici qurğularından götürülən yerüstü su ilə təmin olunur. Zarıslı kəndində yerləşən mənbə şəhərdən 10,7 km qərbdə yerləşir. Zarıslı çayının məcrasında 1627 m mütləq hündürlükdə beton suaşıranlı suqəbuledici qurğu tikilmişdir. Çayda yaranan sululuq rejimindən asılı olaraq qurğunun götürdüyü suyun sərfi 5-25 l/san intervalında dəyişir. Şəhərin ikinci su mənbəyi Kiçik Kirs dağının şimal hissəsindəki Əsgər dərəsində 1652 m mütləq hündürlükdə yerləşir. Bu mənbədə çayın məcrasında kaptaj qurğusu tikilmiş və götürülən su uzunluğu 11.2 km, diametri DN 300-500 mm olan polad boru kəməri ilə özüaxımlı rejimdə olmaqla şəhərə ötürülür. Çayda yaranan sululuq rejimindən asılı olaraq qurğunun götürdüyü suyun sərfi 5-35 l/san intervalında dəyişir.

Şəhərə köçürüləcək əhalinin dayanıqlı su təminatı üçün Nəbilər kəndinin yuxarısında 1250 m mütləq səviyyədə Zarıslı çayının məcrasında su təchizatı məqsədi ilə, ümumi həcmi 7.5 mln kub metr olacaq "QƏLƏBƏ" su anbarının tikilməsi planlaşdırılır. Aparılmış ilkin hidroloji araşdırmalar göstərir ki, şəhərin qərb hissəsindən keçən Zarıslı çayının yerüstü su ehtiyatını toplayaraq şəhərin illik su tələbatını tam şəkildə ödəmək mümkündür.

Tədqiqat işində Şuşa şəhərinin mövcud su mənbələrinin hazırkı hidroloji durumu araşdırılmışdır. Şəhəri su ilə təmin edən mənbələrdə yerləşən suqəbuledici qurğuların texniki vəziyyəti və istismar rejimləri araşdırılmış və yaranan problemlər müəyyən olunmuşdur. Mövcud mənbələrin istismar rejimlərini yaxşılaşdırmaq üçün ilkin mərhələdə görülməli işlərin planları hazırlanmışdır. Qlobal iqlim dəyişiklikləri və şəhərin prespektiv inkişafı nəzərə alınaraq daha dayanıqlı su təchizatı mənbəyinin yaradılması ilə bağlı geniş tədqiqat işləri aparılmışdır.

Ərazidə yeraltı sular çox məhdud olduğu üçün, əsasən şəhər ətrafında yerləşən Zarıslı çayının su ehtiyatından istifadə olunması variantına üstünlük verilmişdir. Qarqar çayının əsas qollarından biri olan Zarıslı çayı üzərində hidrometrik ölçmələr aparılmadıq üçün onun su sərfələrinin öyrənilməsi hidrologiyanın mövcud üsullarından istifadə olunmaqla aparılmışdır. Çay üzərində stasionar sərf ölçmə işlərinə 2021-ci ilin 14 noyabr tarixində təfəhimizdən başlanılmışdır. Bu məqsədlə çayın məcrasında və onun qolları üzərində dörd nöqtədə ölçü suaşıranlı quraşdırılmışdır. 1992-2021-ci illərdə çayın hövzəsinə düşən yağıntılarla bağlı informasiyalar peyk məlumatlarından istifadə olunmaqla bərpa olunmuşdur. Qarqar çayının Ağakörpü məntəqəsinin 1939-1988-ci illər üzrə olan hidroloji məlumatlarından istifadə olunmaqla Zarıslı çayında Nəbilər məntəqəsi üzrə axımın hidroloji parametrləri bərpa olunmuşdur.

Qlobal iqlim dəyişiklikləri və şəhərin prespektiv inkişafı nəzərə alınaraq əhalinin daha dayanıqlı su təchizatı mənbəyinin yaradılması strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu ərazi üçün ən etibarlı su

mənbəyi Qarqar çayının Zarıslı qolu hesab olunur. Daşaltı kəndindən keçən Zarıslı çayının illik su ehtiyatı təxminən 14 mln kub metr qiymətləndirilmişdir.

Aparılmış ilkin araşdırmalar göstərir ki, Zarıslı çayının üzərində, Nəbilər kəndindən yuxarı hissədə 1210.0 metr mütləq səviyyədə həcmi 7.5 mln kub metrə qədər olacaq su anbarı yaratmaq mümkündür. Yeni yaradılacaq “Qələbə” su anbarında Şuşa şəhərinin iki illik içməli su ehtiyatını toplamaq və şəhəri fasiləsiz olaraq yüksək keyfiyyətli su ilə təmin etmək olar.

Zarıslı çayının su ehtiyatından istifadə etməklə Daşaltı kəndindən aşağı hissədə, Cıdır düzünün alt hissəsində yerləşən, sərt qayalıqlı dərin çay dərəsində, ümumi həcmi 15 mln kub metrə qədər olan “Zəfər” su anbarının yaradılması da məqsədəuyğun hesab olunur. Yeni yaradılacaq “Zəfər” su anbarında toplanacaq su ehtiyatından istifadə etməklə Şuşa rayonunun digər kəndlərinin özünəməxsus rejimdə su təminatının aparılması mümkün olacaqdır. Məsələrlə əhatə olunmuş füsunkar çay dərəsində yaradılacaq “Qələbə” və “Zəfər” su anbarları Şuşa və ətraf yaşayış məntəqələrinin etibarlı su mənbəyi olmaqla yanaşı, ərazidə qış və yay turizminin inkişaf etdirilməsinə çox böyük imkanlar yaradacaqdır.